

דיני תשעה באב

זמן האיסורים

כל הדברים האסורים בתשעה באב, אסורים כבר מהשקיעה ועד צאת הכוכבים למחרת, ויש טועים שלאחר חצות מותר בדברים מסוימים, ובאמת אין שום הבדל בין לפני חצות לאחר חצות, רק בדברים שנפרש להלן, ושאר הדברים אסורים לאחר חצות כמו לפני חצות.

חולה מעוברת ומניקה לענין תשעה באב

חולה שיש סכנה לבריאותו, אסור להחמיר על עצמו ולצום, וכידוע שהרב מבריסק זצו"ל היה מיקל מאוד בעניני צומות לחולים, ואמר שאינו מיקל, הוא מחמיר בסכנת נפשות.

כמו כן מעוברות ומניקות שהתענית קשה להם, מקילים מאוד בזמנינו מחשש לבריאות. לכן, כל מניקה ומעוברת תעשה שאלת חכם, ולא מחמיר על עצמה, בפרט אם מרגישה שקשה לה הצום, תזהר שלא להחמיר חלילה ולסכן את עצמה, אלא תעשה שאלת חכם.

והרבה מגדולי ישראל היו מקילים לכל מעוברות שלא לצום כלל, אפילו שמרגישות בעצמם שמוסוגלות לצום, וכן היה מורה הרה"ק "הישועות משה" מויזניץ זי"ע, וכן נוהגים בקהילות חסידי ויזניץ, ויש להם קבלה בזה מגדולי הדורות מאות בשנים.

לימוד תורה בערב תשעה באב

בתשעה באב אסור ללמוד תורה, וכתב הרמ"א שאסור ללמוד תורה כבר מערב תשעה באב, והטעם בזה מבואר בחתם סופר, כי טעם הלימוד נמשך כמה שעות לאחר מכן, ואם כן נכנס לתשעה באב בשמחה, אבל מדין הגמרא אין אסור ללמוד אלא בתשעה באב בלבד, והרבה גדולי עולם פקפקו על מנהג זה לאסור ללמוד מחצות בערב תשעה באב, וכן המהרש"ל בעצמו למד לאחר חצות, וכן הגר"א, והורו ברבים לעשות כן. וההוראה היא, שמי שילמד דברים המותרים בתשעה באב מחצות, ראוי לעשות כן, אבל שיבטל תורה ולא ילמד, בודאי עדיף שילמד מאשר שיבטל תורה בדבר שאין לו מקור מדינא דגמרא, וכן ראוי לעשות.

איסור לימוד תורה בתשעה באב

חז"ל אסרו ללמוד בתשעה באב, כיון שפקודי ה' ישרים משמחי לב, וגם מי שחלילה אינו שמח בדברי תורה, מכל מקום אסור ללמוד, שבתוך פנימיות הלב יש שמחה מלימוד התורה, ועוד שפעמים רבות מתחיל ללמוד שלא בשמחה ולאחר מכן שמח בשמחת התורה.

ואסור ללמוד כל סוג של לימוד תורה, בין תורה שבכתב, תורה נביאים כתובים וכדו', וכן תורה שבעל פה או מדרשים כל לימוד תורה אסור, משנה גמרא אגדות מדרשים וכדו'. אבל התירו ללמוד באיוב ובדברים הרעים שבירמיה; ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין, וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. וכן אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר. וכל זה מותר אם לומד פשוטן של דברים, אבל לפלפל אסור אף בדברים הללו. ובמאמר מרדכי תמה בזה, מדוע אסור ללמוד בעיון דברים המותרים, ולמעשה לא רצה להתיר. מכל מקום אפשר לסמוך עליו במקום ספק, שאם נהנה מלימוד בדברים הרעים כדאי הוא רבי מרדכי בנט זצ"ל, לסמוך עליו בשעת הדחק. ואסור ללמוד אפילו בהרהור, דמכל מקום שמחה היא לו. ומותר לקרות כל סדר היום, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובאמירת תהילים נחלקו המנהגים אם מותר, אבל נהגו במנחה כבר לומר תהילים.

איסור רחיצה בתשעה באב

אסור לרחוץ כלל בתשעה באב אפילו בצונן, ואפילו להושיט אצבע למים אסור, ואפילו לטבול במקוה אסור בתשעה באב, גם מי שמקפיד לטבול בכל יום. ולא אסרו אלא רחיצה של תענוג, לכן מי שהתלכלך לו ידיו או גופו יכול להתרחץ כדי לנקות את עצמו, ומטעם זה נשים שמבשלות וידיהם מתלכלכות, מותרות לרחוץ ידיהם. וכשרוחץ להעביר הלכלוך, מותר לרחוץ רק מה שצריך כדי להעביר את הלכלוך ולא יותר מזה.

וכשיצא מבית הכסא, יטול עד סוף קשרי אצבעותיו, וכן בבוקר כשקם. ולכן נהגו במוצאי תשעה באב מיד ליטול ידיו לגמרי, כיון שבכל היום לא נטלו רק עד סוף קשרי אצבעות.

קריאת מגילת איכה וקריאת התורה בתשעה באב

ברכה על מגילת איכה

מכיון שמיד לאחר תפלה בלחש של שמונה עשרה של מעריב, מתחילים באמירת איכה, ראוי להמתין שרובא דרובא של המתפללין יסיימו תפלתן, כדי שכולם ישמעו אמירת איכה. כתב הרמ"א: ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים. ויש גורסין "ומתפללים בלחש ודרך בכי" שכן הוא במסכת סופרים (סו"פ י"ח הלכה ח') "בתפלת ערבית אין אדם שומע לחבירו מפני שהם מתפללים בלחשה" וכו'. מצינו פלוגתא בפוסקים אם יש לברך על מגילת איכה, המגן אברהם סובר שמברכים אף אם אינה כתובה בקלף כס"ת, והפרי מגדים כותב שאין מברכין על מגילת איכה אף אם היא כתובה כס"ת בקלף וכו', והמשנה ברורה מכריע לברך עליה כשהוא כתובה בקלף, וכל אחד יעשו כמנהגו, אבל במקום דליכא מנהג אין לברך משום ספק ברכות להקל. (ובלבד שכתב "הא דאין כותבין מגילת איכה על קלף כמו שכותבין מגילת פורים, משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפוך לנו יום זה לששון ולשמחה, ואם כותבים על קלף נראה כמתייאשין מן הגאולה", ועוד מצינו לגדולי ישראל שהיו מניחים הקינות בביהכ"נ בגמר התפלה בכל שנה ושנה ולא היו מחזירים אותן לביתם, שאם יקחהו לביתו על שנה הבאה יראה כמתייאש מן הגאולה). ובמקרה שלא קראו את מגילת איכה בליל ט"ב בברכה (לאילו הנוהגין כן) משום שלא היה להם מגילה כשירה וכו' ב, מ"מ כשקוראים אותו בבוקרו של יום ט"ב יקראוהו בלא ברכה.

נשים באמירת 'איכה'

כתב המחבר 'ומתפללים ערבית ואומרים איכה וקינוח. ובטור מובא דברי המסכת סופרים "קורין ספר קינות (איכה) וכו' ואם יודע לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שידוע לתרגם כדי שיבינו כל העם והנשים והתינוקות שהנשים חייבות כאנשים", וכבר הביאו המג"א בס' רפ"ב (סק"ו) להוכיח שנשים חייבות לשמוע קריאת התורה בכל שבת, אמנם למעשה לא נהגו הנשים ליזהר בשמיעת קריאת וכדברי כמה אחרונים שהסבירו דברי המס' סופרים 'חייבות' דהיינו מצד מנהג טוב ולא מדינא, ולכן גם לענין ט' באב לא נהגו הנשים לשמוע או לומר איכה, ומכל מקום אשה שמבינה פירוש איכה ועיתותיה בידיה ראוי לה שתשב על הארץ ותתאבל ותאמר איכה, אמנם אינן צריכות לבוא לביהכ"נ לשמוע בציבור אלא תאמרנה בביתן.

קריאת התורה בתשעה באב

קורין בתורה כי תוליד בנים ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם. והעולה שלישי הוא המפטיר, וחצי קדיש אומרים לפני ברכת ההפטרה, והגרע"א (בהגהותיו לשו"ע) סובר שיש לומר החצי קדיש לאחר ההפטרה, ומביא שכן הוא בשו"ת הר"י מיגאש (כצ"ל, בס' פ"ט) שאין להפסיק בין הקריאה למפטיר שהרי משום כן חוזרים לקרוא כמה פוסקים מהתורה לעולה מפטיר בכל שבת, אמנם המנהג הפשוט עפ"י דעת הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים אינו כן אלא אומרים הקדיש לפני ההפטרה.

אין עושין "מי שבירך" לעולים בקריאת בשחרית ואף לא ליולדת או לברית המתקיים בו ביום, אלא משלימים ה'מי שבירך' במנחה (אבל בט"ב נדחה אין לבעל ברית לעלות לתורה במנחה כיון שנוהג היתר באכילה ושתיה). ומי שנעשה בר מצוה בו ביום יעלה לתורה במנחה ולא בשחרית, וכן מי שצריך לברך 'הגומל' יברך במנחה. ויש מי שאומר שאין לומר "ברוך שמי" וכו' לפני הוצאת הס"ת בשחרית.

בענין הבדלה במוצאי שבת שחל ט' באב

אתה חוננתנו

אין עושים הבדלה במוצאי שבת, כיון שאסור לשנות את היין, אבל חייב להבדיל בתפלה, ואומר אתה חוננתנו, ועושים הבדלה על היין במוצאי ט' באב. שכח לומר אתה חוננתנו בליל תשעה באב במעריב, יזהר לומר מיד לאחר

התפלה "המבדיל בין קודש לחול", כיון שאסור במלאכה עד לאחר שיאמר הבדלה. ואף על פי ששכח לומר אתה חוננתנו, אינו אומר במוצאי ט' באב לפני הבדלה בתפלת מעריב, כיון שכבר עבר הזמן של תפלת אתה חוננתנו, שתיקנוהו חז"ל לומר במוצאי שבת, אבל זמן הבדלה הוא גם לאחר שבת, ואסור באכילה לפני הבדלה.

ברכת בשמים

בליל תשעה באב אין מברכין על הבשמים, כיון שבאים להשיב נפש, ובתשעה באב ראוי להיות אבלים, וכן כשמבדיל במוצאי תשעה באב אין מברך על הבשמים, כיון שלא תיקנו ברכת בשמים אלא במוצאי שבת.

ברכת הנר

זמן ברכת הנר הוא רק במוצאי שבת, ואינו תלוי בהבדלה, אלא שתיקנו לומר הבדלה עם הנר, לכן במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, אומרים ברכת הנר, אבל יש ראשונים שסוברים, שכיון שאין מבדילים, לא חייבו חז"ל בברכת הנר במוצאי שבת זו. אבל להלכה פוסקים לעשות ברכת הנר, ויש בזה כמה מנהגים, יש נוהגים שכל אחד מברך בבית הכנסת לפני איכה, ויש חוששים לראשונים שאין לברך, לכן רק הש"ץ מברך בקול להוציא את כולם, ונהרא נהרא ופשטיה. ויש מברכים בבית כדלהלן.

הנר של הבדלה

חז"ל תיקנו שני של הבדלה יהיה של אבוקה כדי להרבות באורה, אבל מעיקר הדין גם על נר אחד יוצאין ידי חובת ברכת הנר, לפיכך בליל תשעה באב שאין ראוי להרבות באורה מחמת האבלות, נוהגים שאין מדליקין באבוקה, אבל מסתפקים בנרות, ויש שמקרבין נר לנר האחר שיהיו שתי נרות.

נשים בברכת הנר

נחלקו הפוסקים אם נשים חייבות בברכת הנר, ונחלקו המנהגים אם בכל מוצאי שבת ראוי לנשים לקרב את ידיהן לנר. כמו כן נחלקו הפוסקים בדין נשים בברכת הנר בליל תשעה באב, יש אומרים שכיון שהנשים מברכין בבית הכנסת, אין לנשים לברך בביתם, שחוששין לפוסקים שאשה פטורה מברכת הנר, או שבלייל תשעה באב דוקא היא פטורה, שאין מסדרין אותה על הכוס, ויש נוהגים שהבעל מברך בביתו על הנר לפטור את הנשים, ויש נוהגים שהנשים מברכות לעצמן בביתם, ונהרא נהרא ופשטיה.

חולה שצריך לאכול מתי יבדיל

חולה שחייב לאכול בתשעה באב, יעשה הבדלה לפני שאוכל. ואם חייב לאכול בצאת השבת, יבדיל בצאת השבת, ואם יכול להמתין עד למחר יבדיל למחרת ביום ראשון, ויש נוהגים שחולה אוכל בלא הבדלה, דלא תקינו חז"ל הבדלה בתשעה באב, ויבדיל במוצאי תשעה באב. וכן באשה שחייבת לאכול בתשעה באב, רבים הפוסקים שתאכל בלא הבדלה ותשמע הבדלה רק במוצאי תשעה באב.

דיני מוצאי תשעה באב

בכל שנה נוהגים שלא לאכול בשר עד למחרת תשעה באב בצהריים, שבו נשרף בית המקדש, אבל כשתשעה באב נדחה ליום ראשון, מותר לאכול בשר למחרת תשעה באב בבוקר, אבל במוצאי תשעה באב אסור לאכול בשר ולא לשתות יין, מפני אבלות היום. אבל מותר לעשות הבדלה על היין, וכן מותר לכבס ולהלביש בגדים מכובסים, רחיצה, וברכת שהחיינו, נגינה ושמיעת נגינה מכלי זמר. חורבן הבית התחיל בתשעה באב, ורובו נשרף בעשרה באב, לפיכך כתב המחבר, שנהגו שלא לאכול בשר ויין במוצאי תשעה באב ובעשירי באב, והרמ"א כתב שנהגו רק עד חצות של יום עשירי שלא לאכול בשר ולא לשתות יין. וכתב המאמר מרדכי, דכיון שהמחבר והרמ"א לא הזכירו בדבריהם איסור תספורת כיבוס ורחיצה, מוכח, שלא נהגו אבלות אלא בבשר ויין ולא בשאר דברים. אבל הרבה אחרונים הביאו בשם מהרש"ל שנהגו אבלות בכל הדברים כמו בתשעת הימים, ופסק המשנה ברורה שקשה להקל כנגד האחרונים שהביאו את דברי המהרש"ל. אבל מכל מקום, כיון שיש מקילין, לכן בשעת הדחק יש להקל ברחיצה תספורת וכיבוס, כגון שיוצא לדרך מיד לאחר תשעה באב וכדו'.